

הכל אקדמיה

בגליון "ידיעות אחרונות" מיום ראשון, י"ג בטבת תשע"ה, 4.1.2015, פרסם הפרופסור זאב צחור מאמר בשם "פוליטיקה – דווקא בקמפוס". כחיזוק לטענתו כי "האקדמיה אינה יכולה להיות מחוץ לפוליטיקה", מביא צחור מעין סקירה היסטורית:

בעצם מהותה מבטאת האקדמיה חשיבה פוליטית. המרצה האקדמי הראשון היה סוקרטס, המורה של אפלטון שהרצה בחורשה שהקצה לו לפני 2,500 שנים אקדמוס, מעשירי אתונה – ומכאן המונח אקדמיה. על דבריו באקדמיה נדון סוקרטס למוות באשמת בגידה, וכך, מראשית קיומה עד היום, נחשדת האקדמיה בחתרנות – ובצדק. האקדמיה חתרנית משום שהחתירה לאמת היא ערעור על המצב הקיים וחיפוש באמצעות מחקר ולימוד אחר אמת אחרת.

לא נכנס כאן לשאלות בדבר אותו "ערעור על המצב הקיים" וכו', כאילו היו המחקר והלימוד בעולם האקדמי כל-כולם עניין פוליטיקה ולחשיבה פוליטית. ענייננו כאן הוא באותו סיפור יווני עתיק שהפרופסור מציג לפני הקורא כאילו היה אמת לאמיתה. לצערנו, תולדות המוסד האתונאי המכונה "אקדמיה" ובית הספר לפילוסופיה שהקים אפלטון לידו נחקרו לאורך ולרוחב במאה השנים האחרונות, והעובדות הידועות לכל מי שטרח לבדקן אצל המומחים שונות במידה ניכרת מאותן 'עובדות' שמגיש לנו פרופ' צחור.

נכון הוא שאותו מקום (ונרחיב מיד על טיבו של מקום זה) מחוץ לחומות אתונה העתיקה, "אקדמיה", נקרא כך לפי המסורת העתיקה על שמו של אדם בשם אקדימוס (Academos), או ככל הנראה במקור הקדימוס (Hekademos). אך אותו אדם לא היה "מעשירי אתונה", וודאי וודאי לא חי בימיו של סוקראטיס. סוקראטיס הוצא להורג בשנת 399 לפני סה"נ – כלומר לפני 2404 שנים (לא בדיוק 2500). אקדימוס-הקדימוס, שעל שמו נקרא איזור האקדמיה, היה ככל הנראה גבור אגדי שבימיהם של סוקראטיס ואפלטון לא היה ידוע עליו אלא שהיה גבור מן העבר האתונאי, ושבתו מקום שנקרא על שמו היה פעם פולחן לזכרו. ככל מקומות הפולחן הציבורי

היה גם מקום זה רכוש הפוליס. בתאריך שאינו ידוע לנו הוקם במקום זה 'גימנסיון' – משהו מעין מתנ"ס: מבנה מחוץ לחומות העיר המיועד בראש וראשונה לאימוני ספורט מכל המינים, ובצידו מבנה הקרוי 'אכסדרה' ("מקום ישיבה מחוץ לבנין" – מכאן 'אכסדרה' בעברית) שבה הרצו חוקרים, נואמים, סופיסטים ופילוסופים הרצאות הפתוחות לקהל, ולעתים ניהלו וכוחים בענייני מה שקרוי בימינו ספרות ופילוסופיה. למוסד מעין זה היו באים לא מעט אנשי רוח (בלשון ימינו), ולעתים קרובות היו מנהלים וכוחים עם המרצים או בינם לבין עצמם. סוקראטיס היה גם הוא בין באי ה'גימנסיה' (צורת הרבים של 'גימנסיון') השונים, ביניהם האקדמיה והליקיאון; אך לא נאמר לנו בשום מקום שהיה אחד מן המרצים באקדמיה או בכל מקום אחר. ודאי וודאי שאותה "אקדמיה" לא היתה חורשה (אם כי היתה חורשה ליד הגמנסיון), והגבור המיתולוגי אקדימוס – גם אילו היה בכלל דמות היסטורית, וגם אילו היה בן זמנו של סוקראטיס – לא יכול היה "להקצות" את המקום לסוקראטיס, ולו גם משום שככל גמנסיון היה זה רכוש הציבור. סוקראטיס, אגב, מעולם לא הרצה בציבור: הוא התוכח עם כל מי שהיה מוכן להתוכח אתו, אבל הכחיש בכל תוקף את הטענה שהוא סופיסט, או מורה בכל משמעות פורמאלית.

מי שיצר את הקשר בין אותו גימנסיון שמחוץ לחומות אתונה לפילוסופיה היה חברו ותלמידו של סוקראטיס, אפלטון. בשנות התשעים של המאה הרביעית לפסה"נ, קנה אפלטון, בכסף שנתנו לו כמה מחבריו, בית וגן ליד אותו גימנסיון, ושם יסד אגודה למחקר מדעי ופילוסופי שהחזיקה מעמד כשלוש מאות שנה, וסופה שנקראה "אקדמיה" על שם הגימנסיון הסמוך לה. במוסד זה היו גם תלמידים, וההוראה התנהלה בעיקרה בשיחות וכוחים בין החוקרים והתלמידים ובין החוקרים לבין עצמם. באותו בית ספר פילוסופי דנו לא מעט גם בענייני חשיבה מדינית, ולעתים קרובות הביעו כמה מחבריו, בעל פה ובכתב, דעות לא שגורות על טיבה של החברה והמדינה המתוקנת. לא אפלטון ולא איש מירשיו בניהול אותה אגודה עמד אי פעם למשפט או "נחשד בחתרנות" – ומכאן, לפי הכללות הפסקניות של פרופ' צחור, לא מן הראוי לכנות את אותו מוסד פילוסופי בשם "אקדמיה", אם כי הוא שהנחיל שם זה למוסדות מדע, תרבות וחינוך ברחבי העולם המערבי.

סוקראטיס לא נידון למוות באשמת בגידה. כמה וכמה מחברים עתיקים, ביניהם חבריו אפלטון וכסנופון, מצטטים מלה במלה את כתב ההאשמה: "סוקראטיס מואשם בכך שאינו מקבל את האלים שהפוליס מקבלת, מביא במקומם אלים אחרים, ומשחית את בני הנעורים בלמדו אותם דברים אלה". היתה זאת האשמה דתית, לפי חוק דתי קיצוני במקצת ששנים אחדות אחרי מותו של סוקראטיס יצא מכלל שמוש.

ה'אקדמיה של אפלטון' הפכה לשם כללי לכמה וכמה סוגים של מוסדות בעולם המערבי. השימוש העיקרי בכינוי זה הוא לציון מוסד מחקר לאומי או מקומי המאחד בתוכו חוקרים משטחי מדע שונים: האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים; האקדמיה הבריטית; האקדמיה של מיינץ; האקדמיה האמריקאית, וכיוצא באלו. בסקוטלנד משמש השם 'אקדמיה' לציון בית ספר תיכון מוכר ומוערך. בכמה לשונות מערביות, ובעקבותיהן גם בעברית, משמש שם התואר 'אקדמי' לציון כל מה שקשור לחינוך הגבוה. כתוצאה משמוש זה, יש הקוראים לעולם האוניברסיטאי בכללו בשם העצם 'אקדמיה'. אין פירוש הדבר שזאת היתה המשמעות המקורית של שמו של אותו גימנסיון מחוץ לחומות אתונה. ואגב, רוב המוסדות הקרויים 'אקדמיה' בעולם המודרני זוכים להכרה, ולעתים לתמיכה, מצד השלטונות. גם אילו אפשר היה להניח שמטרתם העיקרית של כל אותם מוסדות היא "החתימה לאמת", אין פרוש הדבר שאותה "חתימה" היא מיניה וביה גם חתרנות נגד המערך הפוליטי הקיים. אם לדעת הפרופסור צחור זה הוא תפקידו האמתי והאידיאלי של עולם המדע והמחקר, ואידך זיל גמור, מוטב שינסה לבסס דרישה זאת על טיעונים אחרים (כפי שהוא עושה בהמשך מאמרו), ולא על היסטוריה שאינה היסטוריה.